

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Факултет за туризам и бизнис логистика
Факултет за природни и технички науки

НИКОЛА В. ДИМИТРОВ

ГЕОГРАФИЈА НА НАСЕЛЕНИЕ (ДЕМОГЕОГРАФИЈА) СО ДЕМОГРАФИЈА

Штип, 2018

ДРЖАВЕН УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” - ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА
ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧКИ НАУКИ

Вон. проф. д-р Никола В. Димитров

ГЕОГРАФИЈА НА НАСЕЛЕНИЕ (ДЕМОГЕОГРАФИЈА) СО ДЕМОГРАФИЈА

Штип, 2018

Никола В. Димитров

**ГЕОГРАФИЈА НА НАСЕЛЕНИЕ
(ДЕМОГЕОГРАФИЈА)
СО
ДЕМОГРАФИЈА**

Автор:

Вон. проф. д-р Никола В. Димитров

**ГЕОГРАФИЈА НА НАСЕЛЕНИЕ
(ДЕМОГЕОГРАФИЈА)
СО
ДЕМОГРАФИЈА**

Рецензенти:

Проф. д-р Благоја Маркоски

Вон. проф. д-р Цане Котески

Дизајн на корица:

Вон. проф. д-р Никола В. Димитров

Лектура:

Проф. д-р Трајко Огненовски

Компјутерска обработка:

Вон. проф. д-р Никола В. Димитров

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

911.3 : 314(075.8)

ДИМИТРОВ, Никола В.

Географија на население (демогеографија) со демографија / Никола В. Димитров. -
Скопје : Н. Димитров, 2018. -

216 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 216. - Содржина

ISBN 978-608-224-485-7

а) Географија, Географија на население (демогеографија), Демографија -
Високошколски учебници
COBISS.MK-ID 94925578

ДРЖАВЕН УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” - ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА
ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧКИ НАУКИ

Вон. проф. д-р Никола В. Димитров

ГЕОГРАФИЈА НА НАСЕЛЕНИЕ (ДЕМОГЕОГРАФИЈА) СО ДЕМОГРАФИЈА

Штип, 2018

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР (9 страна)

ПРВ ДЕЛ (11)

ГЕОГРАФИЈА НА НАСЕЛЕНИЕ (демогеографија) (11)

I. ОПШТ ПРЕГЛЕД (11)

1. Поим, појава и развoтoк на географија на население (*демогеографија*) (11)
2. Предмет, задачи и методи на проучување (15)

**II. ПОТЕКЛО НА ЧОВЕКОТ И НЕГОВА ГЕОГРАФСКО-ПРОСТОРНА
РАЗМЕСТЕНОСТ** (16)

1. Појава и потекло на човекот (16)
2. Развoтoк и ширење на населението на Земјата (21)
3. Типови населеност (29)

III. ДВИЖЕЊЕ И СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО ВО СВЕТОТ (35)

1. Динамика на бројното движење на населението во светот (35)
2. Природно движење (41)
 - 2.1. Раѓање или наталитет (42)
 - 2.2. Умирање или морталитет (45)
 - 2.3. Природен прираст (48)
3. Миграциони движења (52)
4. Густина на населеност (57)
5. Видови структурни на населението (60)
 - 5.1. Полова структура (61)
 - 5.2. Старосна структура (63)
 - 5.3. Структура на домаќинства (69)
 - 5.4. Образовна структура (70)
 - 5.5. Етничка и јазична структура (72)
 - 5.6. Конфесионална или верска структура (74)
 - 5.7. Економски структури (77)
 - 5.8. Други структури на населението (79)

IV. ГЕОГРАФСКО-ПРОСТОРНА РАЗМЕСТЕНОСТ НА НАРОДИТЕ (79)

1. Народи во Европа (81)
2. Народи во Азија (86)
3. Народи во Африка (89)
4. Народи во Америка (90)
5. Народи во Австралија и Океанија (92)

**V. ГЕОГРАФСКО-ПРОСТОРНА РАЗМЕСТЕНОСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО ВО
СВЕТОТ** (92)

1. Бројно движење и разместеност на населението по континенти, регии и групации (92)
2. Бројно движење и разместеност на населението по држави (106)
3. Разместеност на населението по други просторни детерминанти (108)
4. Проблеми со кои се соочува населението (109)

VI. ГЕОГРАФИЈА НА НАСЕЛЕНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (110)

1. Развoтoк на географијата на населението (110)
2. Потекло и населување на просторот (110)
3. Бројно и природно движење на населението (112)
4. Миграциони движења (114)
5. Густина на населеност (117)
6. Структурни карактеристики на населението (117)
7. Просторна разместеност на населението (122)

Литература (122)

ВТОР ДЕЛ (123)

ДЕМОГРАФИЈА (123)

I. ВОВЕД ВО ДЕМОГРАФИЈА (123)

1. Поим и појава на демографијата (123)
2. Историски јазвој на демографијата (124)
3. Предмет и поделба на демографијата (131)
4. Демографски методи на проучување (135)
5. Извори на податоци во демографијата (136)

II. ДВИЖЕЊЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО (141)

1. Бројно движење на вкупното население во светот (141)
2. Природно движење на населението – витални процеси (149)
 - 2.1. Наталитет – фертилитет (151)
 - 2.2. Морталитет (158)
 - 2.3. Природен прираст (166)
 - 2.4. Просторно (механичко или миграционо) движење на населението (169)

III. СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО (175)

1. Демографски структури на населението (177)
 - 1.1. Полова структура (177)
 - 1.2. Старосна структура (179)
2. Економски структури на населението (186)
3. Други структури на населението (195)
 - 3.1. Структура според брачна положба (196)
 - 3.2. Структура по домаќинства (197)
 - 3.3. Образовна структура (199)
 - 3.4. Етничка или национална припадност и јазична структура (201)
 - 3.5. Конфесионална или верска структура (203)
 - 3.6. Структура на населението според однос село – град (204)

IV. ДЕМОГРАФСКА ТРАНЗИЦИЈА И ПОПУЛАЦИОНА ПОЛИТИКА (204)

1. Демографска транзиција (204)
2. Популациона политика (209)

Литература (215)

ПРЕДГОВОР

Географијата претставува комплексна планетарна наука по структура и продукција на многу науки и научни дисциплини. Со проучување на населението се занимаваат повеќе географски но, и негеографски науки и научни дисциплини. Сепак, најсоодветно и препознатливо, населението го проучуваат научните дисциплини, географија на население или демогеографија и демографија.

Географија на население како научна дисциплина, според едни, во потесна смисла е дел од општествената географија, а според други дел од социјалната географија, а според трети од антропогеографијата. Како и да е, едно е сигурно, **географијата на населението се занимава со проучување на популациско-географските или популациско-просторните карактеристики (односи, процеси, состојби, движење и сл.) на населението.** Имено, разликата помеѓу географија на население и демографија се гледа и во тоа што, првата е наука за просторното разместување на населението, а втората е наука за населението со статистичка обработка. Како и да е, нема сомнение, дека и двете имаат допирни, но и посебни специфични елементи во нивното проучување. Според тоа, и двете посебно ќе ги елаборираме и тоа во една книга поделена во два дела, прв дел географија на население, и втор дел демографија.

Материјалот во оваа книга од два дела поделена е во шест теми за првиот дел - географија на население или демогеографија, и во четири теми во вториот дел – демографија.

Во Првиот дел – **географија на население или демогеографија**, поместени се следните шест теми:

I. ОПШТ ПРЕГЛЕД

II. ПОТЕКЛО НА ЧОВЕКОТ И НЕГОВА ГЕОГРАФСКО-ПРОСТОРНА РАЗМЕСТЕНОСТ

III. ДВИЖЕЊЕ И СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО ВО СВЕТОТ

IV. ГЕОГРАФСКО-ПРОСТОРНА РАЗМЕСТЕНОСТ НА НАРОДИТЕ

V. ГЕОГРАФСКО-ПРОСТОРНА РАЗМЕСТЕНОСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО ВО СВЕТОТ

VI. ГЕОГРАФИЈА НА НАСЕЛЕНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во првата тема се обработени поглавија кои ги третираат поимот-името, појавата и развитокот на географијата на населението (демогеографија), предметот, задачите и методите на проучување во оваа научна дисциплина.

Во втората тема се третираат поглавија за потеклото и ширењето на човекот, типовите на населеност и други карактеристики својствени за човековата цивилизација.

Третата тема е една од покомплексните и тема која има допирни точки со демографијата. Имено, станува збор за движење и структура на населението во светот, односно за сите елементи кои се својствени за секој човек поединечно но и за секоја колективна популација-население. Во оваа тема се обработува бројното, природното и механичкото движење на населението, густината на населеност и видовите-структурите на населението.

Посебна атрактивност има четвртата тема, за географско-просторната разместеност на народите по континенти. Од над 2000 народи што живеат на планетата Земја, во оваа тема, се обработени над стотина побројни и попознати народи.

Петтата тема го третира проблемот на географско-просторната разместеност на населението во светот гледано по континенти, одделни региони, групации, држави и

разместеност на населението според други просторни детерминанти (географска ширина, надморска височина, сообраќајници, реки, морски брегови, низини, планини и слично)

На крајот, во шестата тема во кратки црти зборуваме за географските карактеристики на населението во Република Македонија. Односно, за потеклото, бројот, природното и механичкото движење, потоа за разните демографски структури и просторната разместеност на населението по разни основи (општини, население места, котлини, региони, надморска височина и сл.).

Во вториот дел – **демографија**, обработени се повеќе демографски теми. Демографските проблеми во секое општество се многу сложени, па оттука и потребата за познавање на демографските промени, движења и анализи се важни сегменти за планирање на популацијата и економскиот развој на државата. Токму затоа, изучувањето на демографијата е добредојдена, не само во научните и стручните кругови, високото образование, туку и пошироко меѓу населението.

Материјалот во вториот дел е поделен во четири демографски теми, и тоа:

I. ВОВЕД ВО ДЕМОГРАФИЈА

II. ДВИЖЕЊЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО

III. СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО

IV. ДЕМОГРАФСКА ТРАНЗИЦИЈА И ПОПУЛАЦИОНА ПОЛИТИКА

Во првата тема, се обработуваат општите карактеристики на демографијата: поимот, појавата, историскиот развој, предмет, задачи, методи на проучување и извори на податоци во демографијата.

Во втората тема, се третира природното движење на населението (наталитет, морталитет, природен прираст) и механичкото движењето или миграциите на населението.

Во третата тема, во кратки црти се опфатени структурните карактеристики на населението: половата, старосната, економската, брачната, образовната, етничката, конфесионалната и други структури на населението.

Во четвртата тема, дадени се објаснувања за демографската транзиција и потребата од планирање и практикување на популациона политика во сите држави во светот.

Во сите четири теми се поместени и определен број наменски прегледи, табели, шеми, графикони и примери на решени задачи.

Книгата е концепирана со намена на универзитетски учебник по Географија на население (демогеографија) со демографија, првенствено за студентите по географија, на истоимената студиска програма на Факултетот за природни и технички науки, при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип.

Целта на авторот е преку овој универзитетски учебник, студентите и другите корисници да добијат основни позавања и издржани размислувања за најважните прашања што ги третира географијата на население (демогеографија) и демографијата.

Голема благодарност, изразувам на рецензентите д-р Благоја Маркоски, редовен професор на Институтот за географија при ПМФ на УКИМ - Скопје и д-р Цане Котески, вонреден професор на ФТБЛ при УГД – Штип, кои со своите сугестии придонесоа за подобрување на текстот на книгата.

Во исто време ќе им бидам благодарен на сите оние, кои со своите сугестии и забелешки ќе помогната наредното издание да биде подобро.

Авторот

ПРВ ДЕЛ

ГЕОГРАФИЈА НА НАСЕЛЕНИЕ (Демогеографија)

I. ОПШТ ПРЕГЛЕД

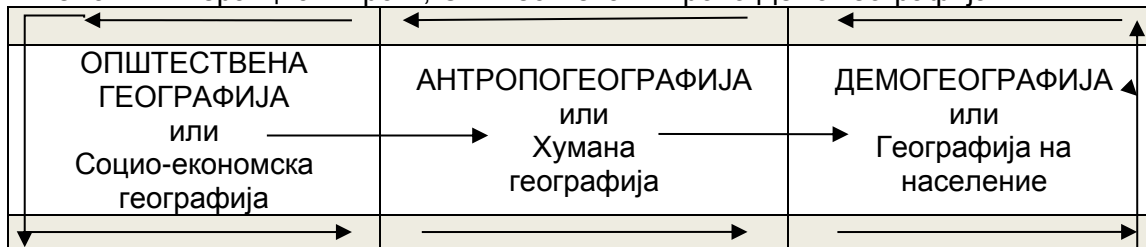
1. Поим, појава и развојот на географија на население (демогеографија)

Географија на населението или демогеографија и демографијата произлегува од грчките зборови *δήμος, démos* - **народ**; и *γραφή, graphé* – географија = пишување, опишување (Вујаклија, 1980, 200). Во буквален превод, самото име кажува, демографија и демогеографија е научна дисциплина која се занимава со опишување, дескрипција на населението, народот, а демогеографија го проучува населението во географскиот простор. Сепак, како воопштена дефиниција би ја споменале следната, дека: **„Демогеографија е научна дисциплина во состав на општествената географија која го проучува населението како субјект на многу сложени просторни односи и обележја и тоа заради разбирање и објаснување на геоповршинската реалност, нејзината трансформација и валоризација“** (Ivo Nejašmić, 2005: 9).

Појавата и развојот на географијата на население или демогеографијата треба да се следи преку нејзините претходници, прво преку појавата и развојот на општествената географија или социо-економската географија и второ преку појавата и развојот на антропогеографијата или хуманистичката - хумана географија. (Види: Шема 1)

Овие две дисциплини во методолошката концепција значително се надополнуваат затоа што и двете во основа прават преглед на најважните етапи во развојот на проучувањето на односот човек-природа, односно неговата појава, развојот и неговата улога во менувањето на природната и географската средина.

Шема 1. Интеракциски врски, Општествена-Антропо-Демо-географија

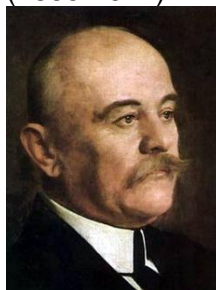

Во суштина сите претходно наведени дисциплини во себе содржат хуманистички, политички, културни, економски и други општествени елементи кои ги продуцираат следните научни дисциплини: географија на народи, географија на религии, популациска географија, демографија, географија на населби (урбана и рурална географија), медицинска географија, економска географија, политичка географија, регионална географија, историска географија, етногеографија, културна географија, развојна географија, социјална географија, феминистичка географија, маркетиншка географија, бихевиорална географија, критичка географија, стратешка географија, воена географија, миграциона географија, еколошка географија итн.

Во интерес на просторот, а со цел побрзо и прегледно да дојдеме до појавата на географијата на населението – демогеографијата, историскиот преглед значително ќе го скратиме и истиот ќе го прикажеме во скратена табела само најзначајните географи на

општествената географија и антропогеографијата, кои им претходат на географијата на населението – демогеографијата.

Преглед 1. Значајни географи на општествената географија, антропогеографија, и географија на население

Име и презиме	Значаен за географијата	Позната книга и година на издавање	Држава
<p>Слика 1. Карл Ритер (1779-1859) (Carl Ritter)</p> 	<p>Основач на антропогеографијата <i>Натуралистички правец</i> Взаемно дејство на човекот и природата</p>	<p>Општа и споредбена географија <i>Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen</i> (Науката за Земјата во однос на природата и историјата на човештвото), во 19 книги, пишувани од 1817 до 1859 г. https://de.wikipedia.org/wiki/Carl_Ritter https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Ritter</p>	Германија
<p>Слика 2. Фридрих Рацел (1844-1904) (Friedrich Ratzel)</p> 	<p>Основач на антропогеографијата Политичка географија <i>Натуралистички правец</i> и <i>Теорија на животниот простор</i> Географско разместување на човекот</p>	<p>Anthropogeographie I 1882 г. (Антропогеографија) Anthropogeographie II 1891 г. (Антропогеографија) Politische Geographie, 1897 г. (Политичка географија) https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Ratzel https://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Ratzel</p>	Германија
<p>Слика 3. Пјер ле Плау (1806-1882) (Pierre le Play)</p> 	<p><i>Социјална географија</i> <i>Хуманистички правец</i></p>	<p>La Réforme sociale, 1864 г. (Социјална реформа) L'Organisation de la famille, 1871 (Организација на фамилијата) https://fr.wikipedia.org/wiki/Fric_Le_P_lay https://en.wikipedia.org/wiki/Pierre_G_uillaume_Fric_le_Play</p>	Франција
<p>Слика 4. Пол Видал де ла Блаш (1845-1918) (Paul Vidal de la Blache)</p>	<p>Географија на човекот или антропогеографија <i>Хуманистички правец</i> <i>Географски посибилизам</i></p>	<p>Histoire et Geographie (Историска географија), 1900г. <i>Principes de la géographie humaine</i>, Paris, 1922 (Принципи на хумана географија), издадена посхумно, под редакција на познатиот</p>	Франција

		француски географ Емануел Де Мартон https://fr.wikipedia.org/wiki/Paul_Vidal_de_La_Blache https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Vidal_de_La_Blache	
Слика 5. Јован Цвиик (1865-1927) 	На просторот на Балканскиот Полуостров, во периодот од крајот на 19 и почетокот на 20 век творел познатиот географ Јован Цвиик (1865-1927) кој се смета за основач на антропогеографијата на балканскиот простор. Цвиик бил најпознат сестран географ на Балканскиот Полуостров од светски глас. Јован Цвиик издал повеќе книги, од кои од областа на географија на населението: „Антропогеографски проблеми на Балканскиот Полуостров“, издадено во 1902 година, <i>La Peninsule Balkanique</i> , 1918 година, односно „Балканско Полуострово и Јужнословенске земље“, кн.1 и кн.2, издадени во 1922 и 1931 година. https://en.wikipedia.org/wiki/Jovan_Cvijić https://sr.wikipedia.org/wiki/Јован_Цвијић	Србија	
Слика 6. Отто Штулер (1872-1959) 	Географијата на население – демогеографијата во Германија во периодот помеѓу двете светски војни, односно во 1919 година, кога германскиот географ Otto Schlüter ја печати својата книга <i>Geographie des Menschen</i> (Географија на човекот), со што ја најавил новата географска дисциплина, географија на населението, која ќе се занимава со просторното размесување на населението на Земјата. Основач е на модерната антропогеографија, односно на географија на население и на географија на населби. https://en.wikipedia.org/wiki/Otto_Schlüter	Германија	
Слика 7. Елсворт Хантингтон	Бил професор по географија на Универзитетот Јеил во почетокот на 20 век. Во САД појавата на географија на населението се случува преку хуманата географија, чии претставник е географот Хантингтон , кој во 1927 година ја издава книгата „Human habitat“ (Човечко живеалиште), а во 1940 година ја отпечатил книгата „Принципи на хумана географија“ (Huntington Ellsworth (1876–1947) <i>Principles of Human Geography</i> , 1940). Познат е и по своите студии за еколошки детерминизам / климатски детерминизам (книги: Климатски промени, 1922, Цивилизацијата и климата, 1924),	САД	

<p>(1876-1947)</p> 	<p>економски раст и економска географија. https://en.wikipedia.org/wiki/Ellsworth_Huntington</p>	
<p>Слика 8. Младен Анте Фригановиќ (1927-2015)</p> 	<p>Младен Фригановиќ се занимавал со социјална географија а особено со демогеографијата (теорија на демографска транзиција, типови на општо движење на населението, населението како фактор на регионализација и сл.), регионална географија и др. Основач на демогеографијата на просторот од поранешна Југославија. Демогеографија се појавува во седумдесетите години на дваесеттиот век, со појавата на книгата на хрватскиот географ Mladen Friganovic, „Demogeografija: Stanovništva svijeta“, издадена во Загреб, 1978 год. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20671</p>	<p>Хрватска</p>

По Втората светска војна демогеографијата како посебна научна дисциплина, покрај во погоре споменатите држави, се осамостојува и во СССР, Италија, Шпанија, Португалија, СФРЈугославија, Полска, Чехословачка, Јапонија итн., со тоа, бројот на научни работници чија преокупација им е географијата на населението значително се зголемува.

Како попознати географи-демогеографи би ги споменале: Глен Томас Треварта, Престон Јејмс, Вилбур Зелински, А. Јагиелски, П. Горге, Жаклина Божо-Гарние, Младен Фригановиќ, Џон Кларк, Томас Рос, Демко, Дункан, Овербек, Шнел, Штерц, Гарниер, Ј.И. Кларк потаа и Маерс, Мурдок, Вилсон, Џејмс, Елис, Викс, Џонс, Плејн, Робертсон, Вудс, Финли, Кошински, Пационе, Батеи, Кондоне, Рес, Џонсон, Грахам, Брун, Стоддарт, Фидлеу, а од помладата генерација на демогеографи се Алан Наш, Питер Гари, Роберт Ларкин, Иво Неашмиќ, Милан Вреск и други.

Првите истражувања на населението во Република Македонија се од крајот на педесеттите години на 20^{ти} век. Научни работници кои третираат трудови со истражување на населението се географи, економисти, социолози, правници и сл., изнесуваме дел од нив: Тодор Кондев, Јован Трифуновски, Митко Панов, Васил Даскаловски, Аслан Селмани, Дончо Герасимовски, Благица Новковска, Мирјанка Маџевиќ, Никола В. Димитров, од економистите Борислав Благов, Александар Курчиев, Славе Ристески, Оген Дамев, Елка Димитрова, Верица Јанеска, од социолозите Јорде Јакимовски, Илија Ацески, Зоран Матески и други.

Денес, географија на население во нашата земја како наставен предмет на прв циклус студии се изучува на Институт за географија на ПМФ при УКИМ во Скопје, на Факултетот за природни и технички науки при УГД - Штип, студиска програма за географија, и на Факултет за природно – математички науки, студиска програма за географија при Државен универзитет во Тетово).

Географијата на население во англиското говорно подрачје Велика Британија и САД е именува како *Population Geography*, односно *Geography of population*, во Германија како *Bevölkerungsgeographie*, во Франција под името *Géographie de la population*, во Русија како *География населения* и сл.

Второто име, **демогеографија** се појавува во седумдесетите години на дваесеттиот век, со појавата на книгата на хрватскиот географ Mladen Friganovic, „Demogeografija: Stanovništva svijeta“, издадена во Загреб во 1978 година. Сепак, дилемата околу името демогеографија или **геодемографија** постои, бидејќи двете имиња во буквалниот превод значат географија на населението, или поконкретно, првото име значи *народ-земја-опис* или народот на земјата, а второто име значи *земја-народ-опис* или географија на народот.

Географијата на население – демогеографија во краткиот период од своето постоење доживува интензивни промени предизвикани од брзиот развој на населението во светот и неговото влијание врз животниот и природниот простор.

Во развојот на демогеографијата можеме да издвоиме четири фази, и тоа:

- **Фаза на осамостојување**, осознавање на предметот, задачите и доминација на социо-економските обележја на населението (середина на XX век, до крајот на 50-тите години)
- **Фаза на приближување кон просторните аспекти** и рационална примена на демографски методи (до крајот на 70-тите години на XX век)
- **Фаза на развоен пристап** врз хуманистички-бихевиоризам и структурализам (во 80-тите и 90-тите години на XX век)
- **Фаза на аналитички пристап** на демографскиот просторно-глобален и еколошки поглед на населението во светот. Овој пристап се темели и на примена на демографска ГИС технологија (почеток на XXI век).

И денес, во развојот на демогеографијата постојат повеќе испреплетени концепти и пристапи кои во одделни држави се третираат заедно или посебно. Се уште во географијата на населението – демогеографијата доминираат англо-американската, германската, француската и руската школи. Едно нешто што ги обединува е човековиот фокус на национални и глобални интеракции и во првек на колективен начин за зачувување на животната и природната средина.

Денес, кога живееме во глобално информатичко општество постојат мноштво извор на податоци и информации. Такви се: World Population Prospects, Demography, Population Index, Population Bulletin, Population Bulletin of the United Nations, Population studies, Population and Development Review, Population Research and Policy Review, Statistical Year-Book, Family Planning Perspectives, Geographical Abstracts, States of the World, Area, The Geographical Review, The Professional Geographer, National Geographic и други.

2. Предмет, задачи и методи на проучување

Предметот на географија на населението претставува населението во просторните односи и процеси. Проучувањето на населението е комплексен проблем, бидејќи бројно и структурално постојано се менува и во просторот не е статично, туку динамично и се движи, се менува, мигрира. Покрај географијата, интегрално, населението е предмет на проучување на повеќе науки меѓу кои се: демографија, статистика, социологија, економија, етнологија, историја, социјална политика, урбанизам и сл.

Во суштина предметот и задачите на географијата на населението или демогеографијата се проучувањето на луѓето и нивната просторна распределба. Поконкретно станува збор за појава, развој, бројното движење и густината на населението

и нивната разместеност, демографска структура на населението, односно биолошката структура (природно движење - наталитет, морталитет, природен прираст, фертилитет, фекондитет, виталитет), половата и старосната структура, образовната, националната, верската-конфесионалната и економската структура со сите нејзини типови, како и населението по активност, работоспособност, механичкото движење – миграциите, просторно-географска разместеност на населението по континенти, региони, држави, просторно-географска разместеност на други компоненти (населби, процес на урбанизација) и други детерминанти (проблеми со пренаселеност, деаграризација, дерурализација и слично).

Географијата на населението има за задача да ги конкретизира взаемните врски меѓу природата и човекот, влијанијата на природата врз човекот, нивните промени и последици, да укаже на можниот начин на преобразба и трансформација и да укаже на разрешување на проблемите врз природната и животната средина, односно на земјината површина и на општеството во целина.

Географијата на населението – демогеографијата, односно истражувачите (географи, социогеографи, демогеографи и други) во процесот на своите проучувања користат повеќе методи, од кои како најдоминантни и најексплоатирани се:

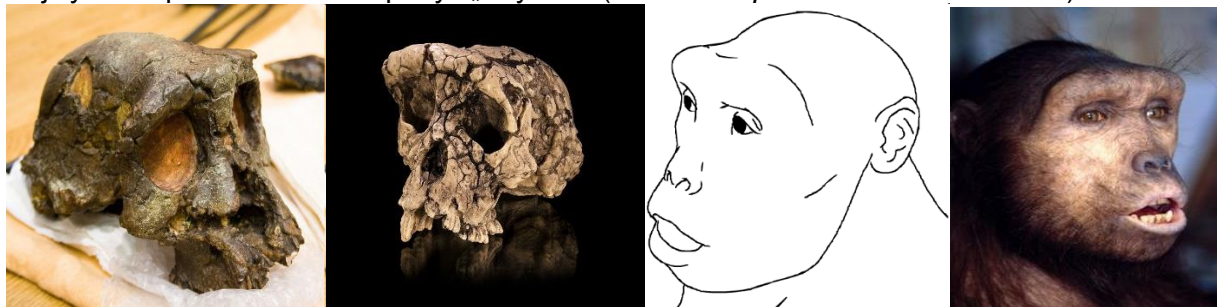
- Демографско-статистичкиот метод (табели, таблици и графикони),
- Картографскиот метод и ГИС технологијата,
- Компаративниот метод на причинско-последичните врски,
- Анализата и синтезата на податоците во геопросторот и времето, и
- Теренските истражувања (сондажи, анкети, интервјуа и сл.).

II. ПОТЕКЛО НА ЧОВЕКОТ И НЕГОВА ГЕОГРАФСКО-ПРОСТОРНА РАЗМЕСТЕНОСТ

1. Појава и потекло на човекот

Човекот релативно доцна се појавил на планетата Земја. Веројатно, нашите човеколики предци еволуирале од суштества – животни слични на шимпанзата пред повеќе од 10 милиони години.

Нашите човеколики предци живееле во потоплите предели богати со вода и храна. Според најновите истражувања, во јули 2001 година во државата Чад (Африка) е откриен череп стар околу 7 милиони години. Овој череп им претходи на сите познати хоминиди, а потекнува од времето пред појавувањето на хоминидите и шимпанзата. Овој човеколики мајмун е наречен Сахелантропус „Тоумаи“ (*Sahelanthropus tchadensis* „*Toumai*“).

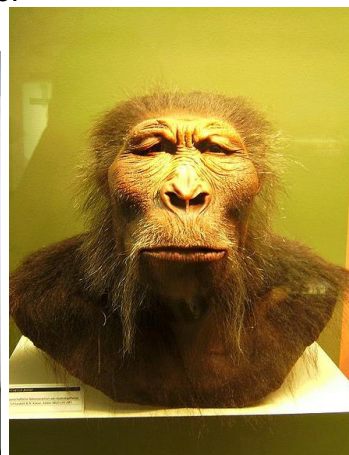
Слика. 9. *Sahelanthropus tchadensis* „*Toumai*“ и реконструкција

Најстариот познат хоминид (исправен човеколики мајмун) е ардипитекусот кадаба (*Ardipithecus kadabba*), кој живеел пред околу 5,8 милиони години (откриен во 1997 г.), и ардипитекус рамидис (*Ardipithecus ramidus*), кој живеел пред околу 4,4 милиони години (откриен Септември 1994 г.). И двата примероци се откриени во Етиопија, Африка.

Слика 10. Ардипитекус (*Ardipithecus ramidus*) примерок, наречен “Ardi”, реконструкција на неговиот изглед

Во текот на 3 милиони години во поголемиот дел на источна, јужна и централна Африка постоеле неколку видови хоминид. Прв хоминид бил австралопитекус, кои се поделиле на два основни видови: едниот бил помал и послаб австралопитекус афаренсис (грацилен), а другиот вид бил посилен и поголем австралопитекус африкансус (робустен). Двата вида австралопитекуси изгледале како исправени шимпанза: биле високи само 1-1,5 м, немале атлетска градба како подоцнежните хоминиди, имале рамни носни отвори, можеле да одат исправени, но сепак, поголемиот дел од времето го минувале седејќи или качувајќи се по дрвата, хранејќи се со овошје, семки, корења на растенија, инсекти, а можеби, и месо.

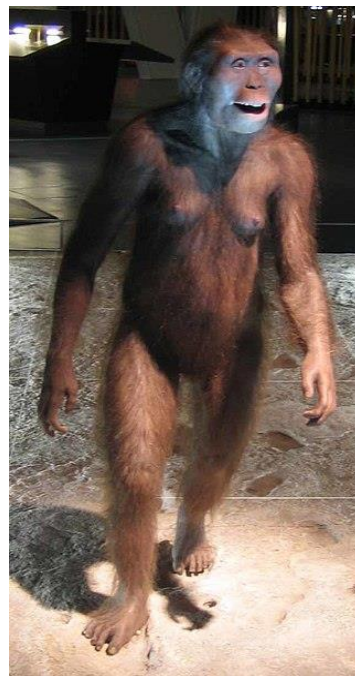
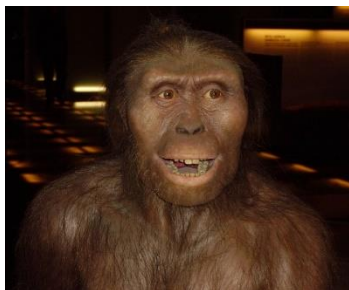

Слика 11. Паратропус – етиопикус, Аустралопитекус – паратропус

Во 1974 година, во местото Хадар - долина Аваш (Хаваш), Етиопија, е откриен половина женски костур на Австралопитекус афаренсис (грацилен), именуван како „Луси“. Староста на „Луси“ е утврдена на 3,2 милиони години.

Слика 12.

Австралопитекус афаренсис (грацилен), именуван како „Луси“ и реконструкција

Најраниот документиран претставник на групата „Хомо“ е Хомо хабилис или „вешт човек“, бидејќи најрано започнал со употреба на камени алатки. Неговото најрано појавување е определено на пред 2,8 милиони години. Мозокот на овој најран хоминид бил со иста големина со мозокот на шимпанзото. Во текот на милионите години се случува процес на брза енцефализација – промени во големината на мозокот, промени во антропологијата и сл. Се претпоставува дека Хомо еректус и хомо ергастер се првите кои користеле оган и комплексни алатки. Тие биле и првите кои го започнале движењето на хомините низ Африка, но и од Африка кон Азија и Европа, а тоа се случило пред 1,3 до 1,8 милиони год.

Во групата на хомо се регистрирани повеќе видови, од кои најпознати се: homo habilis и homo gautengensis (2,8 – 1,4 милион години) или „вешт човек“, homo ergaster („работен човек“) или homo erectus или „исправен човек“ (помеѓу 1,9 – 1,4 милиони години) па наваму поредени се повеќе видови од homo rudolfensis and homo georgicus (1,9 – 1,6 мил.), homo sepanensis или homo antecessor 1,2 – 800.000), homo heidelbergensis (800.000-300.000), homo rhodesiensis and the Gawis cranium (500.000-125.000), homo neanderthalensis (400.000-28.000), homo floresiensis („хобит“) (200.000-50.000), archaic homo sapiens („мудар или умен човек“) (350.000-260.000), homo sapiens idaltu („постар“ или „првороден“ (315.000-160.000).

https://en.wikipedia.org/wiki/Human_evolution

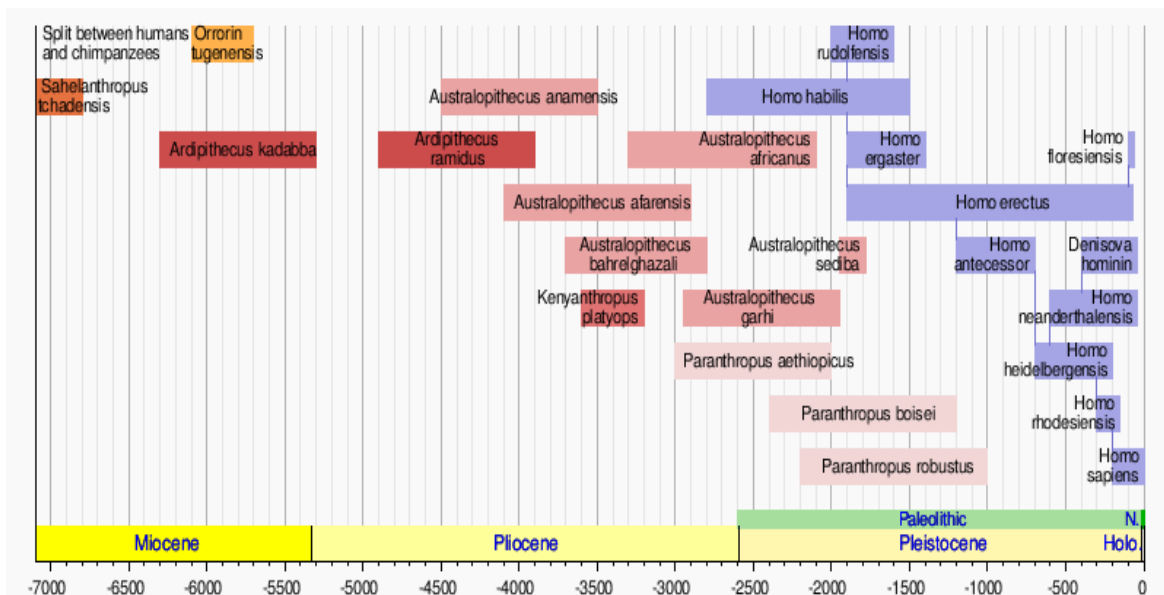

Слики 13. Хомо хабилис „вешт човек“ и хомо еректус „исправен човек“, и реконструкција

Првите луѓе биле малубројни и загрозувани од останатите дивни животни, а особено до месојадите. Човекот бил еден од најнемоќните, неможел да се движи брзо, немал големи заби, немал канџи, а имал младенчина на кои им била потребна долготрајна редовна исхрана и заштита. Во едни такви услови на крајна несигурност и немоќ, тој имал и извесна предност во споредба со другите животни, а тоа била моќта да размислува, да се приспособува, да живее во група, да соработува, да бара храна и заедно да лови.

Карта 1. Географска разместеност на открити нарајни човекови фосили во Африка
<https://en.wikipedia.org/wiki/Ardipithecus>

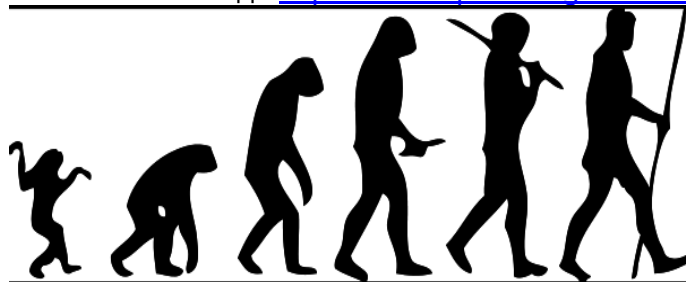

Шема 2. Видови на хоминиоди дистрибуирани низ времето

https://en.wikipedia.org/wiki/Human_evolution

Слика 14. Фосили на хоминиоди https://en.wikipedia.org/wiki/Human_evolution

Слика 15. Еволуција на човекот

2. Развитие и ширење на населението на Земјата

Развитокот и ширењето на населението на Земјината површина зависи од природно географските фактори, и тоа од релјефот, климата, хидрографијата, природните богатства (минерали, енергетски извори, растителен и животински свет). Ваквото влијание на природните фактори било пресудно во развојот и просторното ширење на човекот на Земјата. Така, релјефот, климата, хидрографијата и природните богатства ја ограничуваат густината на населеност на човекот и неговата стопанска активност.

Табела 1. Влијанието на природно-географските фактори врз населеноста

Природно-географски фактори	Влијание врз населеноста
Релјеф	Разлики според географска ширина и надморска висина. Поголема населеност во рамничарски и ридски области, а ретка и ограничена во планинските области.
Клима	Поголема населеност во умерени и тропски климатски области, а незначителна во екваторијални, пустински, субполарни и поларни области.
Хидрографија	Водата, воздухот и храната се основни услови за живот на Земјата. Населеноста е тесно поврзана со богатството на вода и водни ресурси. Поголема населеност покрај бреговите на морињата, езерата, реките.
Природни богатства	Минералните, енергетските извори и храната се услови за стопанска активност на човекот и неговата распространетост.

Меѓутоа, човекот, благодарение на брзиот техничко-технолошки напредок на неговата современа цивилизација, на соодветен начин и во извесна мера, делумно ги отстранува, амортизира или менува влијанијата на природните фактори, притоа создавајќи си услови за долготрајно населување и современ начин на живеење.

Развојот на човековата цивилизација започнува со неговото појавување, процес што претходно го објаснавме. Додека пак, просторното разместување и ширење по копнени и морски патишта ќе го објасниме во текстот што следи.

Според палеолозите прв најстар период на човековата предисторија е периодот или времето на **палеолит** (доаѓа од грчките зборови *παλαιός*, *palaios*, *paleo* – „стар“ + *λίθος*, *lithos* – „карпа“ или „камен“), односно од палеолитик или старо камено време. Тоа е најстара и најдолга предисториска епоха кога, како главен материјал за изработка на орудијата бил каменот, а потоа и коската. Тоа е време на најстара материјална култура која ја оствариле мали човечки заедници (од едно или неколку семејства), чиј опстанок се базирал на ловечко-собирачки начин на живеење.

Создавањето на родот *Номо* (група со повеќе видови) пред 2,8 милиони години претставува голема пресвртница во нашата еволуција. Со родот *Номо* дошло до нагло зголемување на големината на мозокот и до големи промени во анатомијата на телото, а истовремено почнало и каменото време (палеолит). Тоа е време на *Номо habilis* („вешт човек“) кој бил способен да прави алатки од камен, кои биле остри и се употребувале за сечење, дерење кожа, за кршење ореви и слично.

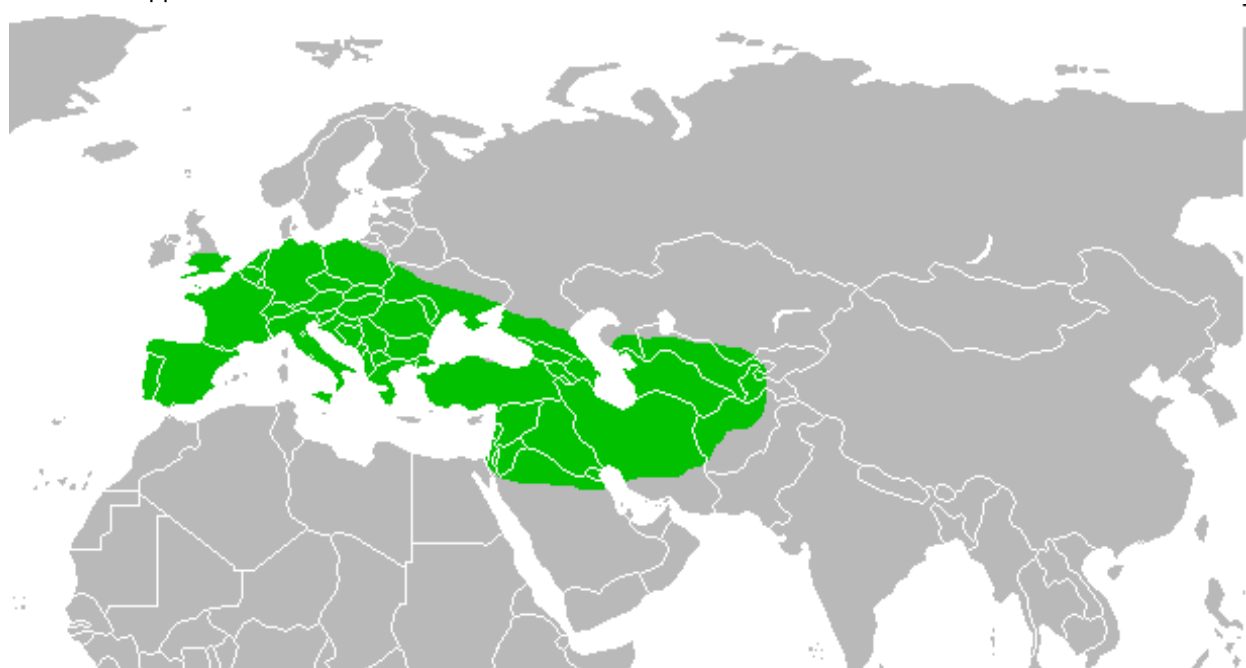
Хомо еректусот – *Номо erectus* („исправен човек“) прво се појавил во источна Африка пред околу 1,9-1,4 милиони години. Тој бил првиот хоминид кој се иселил од

Африка и се проширил во целиот Стар свет. Остатоци од исправен човек се пронајдени во Грузија, Индонезија (Јава), Шпанија, Виетнам, Кина и на други места.

Со реконструкција на пронајдените коски и другите алатки на „Момчето од Туркана“ (Туркана е езеро во Кенија, Африка) и други докази на хомо еректус, се покажало дека, тој изработувал посовршени камени алатки, и тоа, од валчест камен, камен во форма на солза (се користел како секира), камен од двете страни изделкан (се користел за сечење), како и докази за користење на огнот.

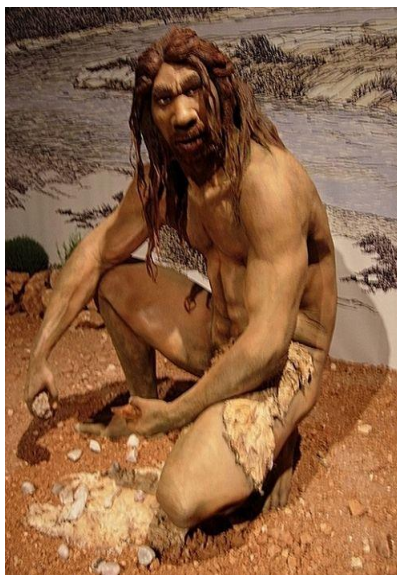
Ловот и потрагата по разновидна храна им помогнала на нашите предци да не бидат врзани за своите живеалишта, со што започнал порокесот на движење - мигрирање од Африка и раширување кон Европа и Азија. Тоа бил периодот на првото мигрирање на човекот на Земјата, а се проценува дека бил пред околу еден милион години, и тоа преку копнен мост меѓу Мала Азија и Балканскиот Полуостров.

За најстари докази за животот на луѓето во Европа се откриени крај Бургос, во северна Шпанија, чија старост се проценува на 1,2 милиони години до 800.000 години. Меѓутоа, јасни докази за густа населеност на Европа постојат само во периодот од пред 600.000 години.

Карта 2. Географска разместеност на неандерталецот, пред 250.000 години

Првите Европејци, *Homo heidelbergensis* (живеел помеѓу 800.000-300.000 години и) и *Homo neanderthalensis* (400.000-28.000 години пр.н.е) се појавиле во Европа, северна Африка и западна Азија и биле специјализирани за вешто ловење со поусовршена изработката на оружје за ловење на крупен дивеч и тоа од непосредна близина. За тоа говорат остатоците од дрвени копја, и големиот број разновидни камени и дрвени алатки-ножеви, игли, харпун и сл. (Никола В. Димитров, 2009)

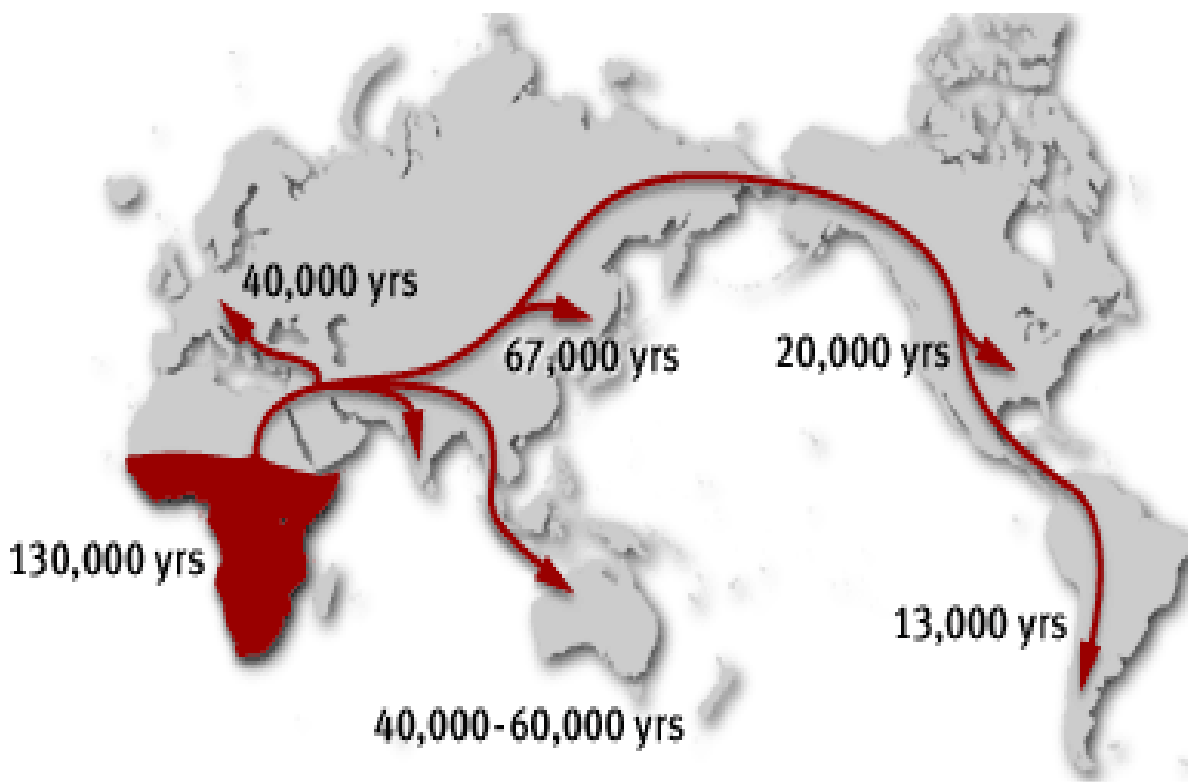
Слика 16. Хајделбершки човек, реконструкција

Слика 17. Неандерталец, реконструкција

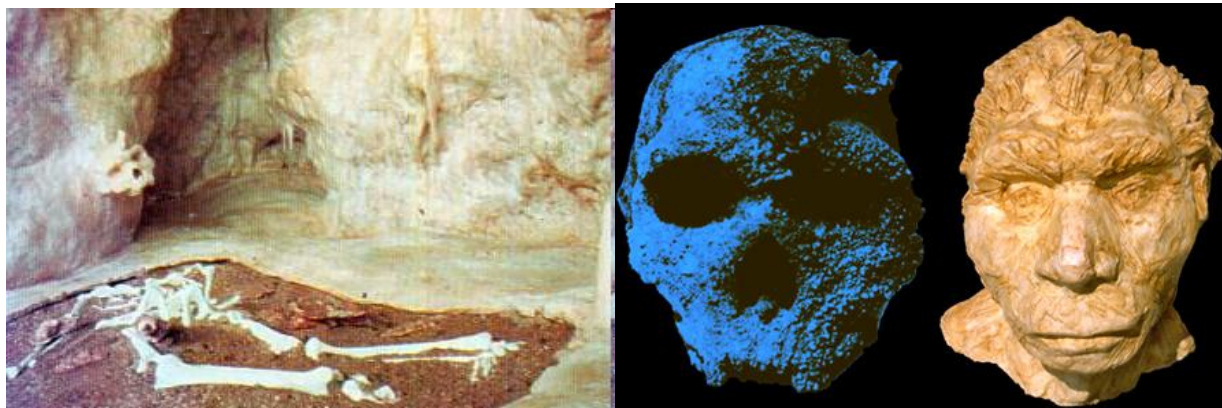
Всушност, Неандерталецот или европско-азискиот човек бил малку подгрбавен, влакнест дивјак, вешт ловец и собирач на плодови. Живеел го користел огнот, градел привремени огништа, живеел во заедница и во пештери, се грижел за старите и немоќни луѓе, ги закопувал своите мртви, обавувал погребни обреди и слично. Неандерталците живееле во ледениот период во Европа и западна Азија, и преживеал многу зими во ледениот период. Успешно ги ловел најголемите диви животни на Земјата – мамути, елени, ирваси, мечки, тигри и други животни. Се хранел со месо и истото знаел да го испечи на огнот.

Илјадници научници од целиот свет се вклучени во потрага по докази за тоа каде, кога и како живеел неандерталецот и што се случило со него и зошто исчезнал. Претпоставка е, дека *Homo sapiens* („мудар човек“ или „умен човек“) или современиот човек е виновникот, кој се појавил во Африка пред 350.000-250.000 годинит. Имено, Хомо сапиенсот еволуирал од Африка пред 150.000-200.000 години. Околу 60.000 год.пр.н.е. (а според други пред 130.000 години) тој почнал да се иселува од Африка во бранови кон Европа, Азија, стигнувајќи до Австралија (преку копнен пат на Индонезија и Малаја со Австралија). Можеби, нашите предци почнале војна против неандерталците, или пак биле истребени од некоја смртоносна болест. Како и да е хомо сапиенсот станал единствен хоминид во Европа, Азија а покасно и во Америка. Односно, во периодот од пред 20.000 години (во млад плеистоцен) меѓу Североисточна Азија и Северна Америка, на местото на денешниот Берингов Мореуз-Премин постоел копнена врска преку која во Америка се досел хомо сапиенсот како предок и на североамериканските Индијанци, а од таму продолжил да се населува кон Средна и Јужна Америка. Со тоа, хомо сапиенсот станал единствен хоминид низ цела Земја.

Карта 3. Рана миграција на човекот-хомо сапиенс низ светот

Сепак, „Културната револуција“ во праисторијата се случила пред 40.000 години пр.н.е. со појавувањето на кромањонецот во Европа. Станува збор за „Голем скок“ во развој на самосвета (говорот, верувања, фантазија, апстрактно мислење), на современи однесувања во заедницата, расцут на културата-уметноста (пештерска уметност-сцени од лов, обреди, игри, насликани со минерални бои-жолто кафеав, црвен и црн окер, староста на овие слики изнесува 15-10.000 години пр.н.е., накит-гердани од коска, бисери од слонова коска), музиката (кавал од коска и дрво, цртежи на танци), религијата (верување во душата и загробен живот и тотеми), митологијата (митови и магија, магиско и митолошко сфаќање на светот), трговијата (размена на производи, новости), облекувањето (кожа, украсување на телото), правењето алати (од коски, рогови, дрво, игли, јадиси, мрежи), изработката на првиот пловен објект – чамец од едно дрво и градењето живеалишта (од коски од мамути, колиби со покрив од слама со глина), особена грижа за постарите луѓе кои имале посебна општествена положба во заедницата. Животниот век на кромањонецот изнесувал над 60 години, а на неандерталецот до 40 години.

Слика 18. Пештера Петралона „Црвени стени“, Егејска Македонија, Грција, село Камени Гумна, 350.000-150.000 години

Слика 19. Крапински неандерталец (120.000 години), реконструкција, Kraneamus - музеј на крапинскиот неандерталец <http://www.mkn.mhz.hr/en/>

Слика 20. Камени орудија кои се користеле пред повеќе од 100.000 години

Пред 10.000 години климата на Земата станала потопла и постабилна, луѓето, тогашната човекова цивилизација продолжила да развива посложени форми на заеднички живот и појава на посовршени орудија. Тогаш се појавува новото време, **неолит** или младо камено време. Станува збор за предисториски период на најреволуционерна етапа од културно-историски развојот на човештвото. Имено, тоа е период на појава на земјоделството (култивирање на почвата), и припитомувањето на дивите во домашни животни (доместификација на животните), промени во начинот на живот, стопанисувањето, збогатување на материјалната култура, појава на постојани живеалишта-населби, подобрување во изработката на пловни објекти – чамци, промени во општественото уредување итн. Општо прифатената периодизација на неолитот го дели на три главни етапи: ран, среден и доцен неолит.

Меѓу 10.000 и 1.000 год.пр.н.е., човештвото почнало позасилено да ја менува својата околина. Променливата клима и условите во животната средина на крајот на последниот леден период давале нови можности за живеење. Пред околу 12.000 година пр.н.е. во областа на „плодната месечина“ во Месопотамија (денешен Ирак) почнало одгледување растенија за исхрана пченица и јачмен. Пред околу 8.000 год.пр.н.е. во Азија започнало одгледување ориз и просо, а пред околу 7.000 год.пр.н.е. во Средна и Јужна Америка се одгледувале пченка и компир. Пред 8.000 год.пр.н.е. припитомени се овци и кози на Блискиот Исток, свињи во Кина, говеда во Сахара и северна Африка.

Значаен напредок е тоа што неолитскиот човек целосно ја совладал техниката на мазнење-брусење на каменот, делкање (секири, ножеви, копја, врвови од стрела и сл.), изработка на нови камени оружја и орудија (стругови, бодежи, харпунзи, игли и сл.). Исто така, ја совладал техниката за изработка на грнчарски производи (пред 10.000 год.пр.н.е.) од печена земја (купови, садови, разни скулптури и сл.), знаел вешто да гради куќи (колиби, земуници и соеници-наколни живеалишта од повеќе колиби изградени на дрвена платформа поставена на столбови во вода), знаел да гради примитивни пловни објекти и сл.

Слика 21. Реконструкција на примитивни колиби, земуници и соеници– наколна населба

Најразвиено било производството на керамика т.е. грнчарството. Сите досега откриени грнчарски предмети говорат за голема продукција на совршена технолошка обработка на разновидни облици на садови и украсна орнаментика со уметничка вредност. Интересно е да се подвлечи дека целата керамика односно целото грнчарството биле правени рачно без грнчарско колце. Керамиката се украсувала со разни шари, се појавува и фигурална пластика (печени скулптури на жена-култот плодноста на „Големата Мајка“ богиња, потоа изработка на различни предмети од култен карактер кои се користеле при религиозен ритуален обред, потоа разни модели на куќи, керамички садови, урни-садови за чување на човекова пепел и сл.). (Никола В. Димитров, 2009)

Во рамките на семејството и домот доминирала рачната изработка, односно ракотворби на разни предмети за секојдневни потреби, кои постепено прераснале во занаетчиство (ткаење, плетење, обработка на кожа, орудија и слично). Неолит е време кога се појавиле и првите постојани населби (Ерихон, Автономна палетинска триторија). Ерихон е најстара континуирана утврдена градска населба во светот. Со археолошките ископувања е докажано дека првата населба е изградена пред 9.000 години пр.н.е., додека пак првите камени зидини потекнуваат од 5.000 години пр.н.е.

Слика 22. Остатоци од првата градска населба ЈЕРИХОН

Друг откриен стар град е Катал Хујук во Турција, создаден пред 7.000 год.пр.не., од чии ископини се гледа заедничкиот живот на луѓето кои меѓусебно се дополнувале, занимавајќи се со различни дејности.

Неолитскиот човек сите живеалишта и населби ги подигнувал на терени богати со плодна земја, вода, пасишта и шуми. Во овој период општеството се делело на родови, братства и племиња. Од досега откриените неолитски наоѓалишта и населби може да се заклучи дека тоа е период на изразита концентрација на населби и тоа понагласена во котлинските предели. Ваква концентрација се среќава од Левант (земји кои лежат во Источен Медитеран: Турција-Анадолија, Сирија, Либан, Израел, Јордан и Египет, или пошироко гледано земји на Блискиот и Среден Исток) до Курдистан во Ирак, но и земјите од Балканскиот Полуостров (Македонија, Грција, Бугарија, Србија, Романија, Албанија и др.), Британија, Германија, Подунавјето, потоа јужно од Карипското Езеро, Јужна Азија (Индија), Југоисточна Азија, Источна Азија (Кина и Јапонија), Северна Африка, Средна Америка и др.

Густината на населби упатува на поголема населеност која најверојатно произлегувала од динамичните општествени промени и се поголемиот наталитет на населението. Според археолошките истражувања е констатирано повеќе слоевитост на населбите, односно стратиграфските податоци и наодите на најразличните артефакти укажуваат дека, живеалиштата биле обновувани по повеќе пати и тоа едни врз други, што укажува на хронолошки континуитет од повеќе векови и милениуми. Во едни такви услови започнал и градбата на системи за наводнување, прв таков бил изграден во Месопотамија, покрај реките Тигар и Еуфрат (пред 5.5000 год.пр.н.е.), а покасно следиле и системите во Египет-покрај реката Нил, во Индија покрај реката Инд, во Кина покрај реките Јангценџанг, Хоанг Хо и на други места, и секако во тој период почнуваат и првите пловења покрај бреговите на реките и езерата.

Првата употреба на бакарот потекнува од 5.000 год.пр.не. и тоа во Месопотамија. Со тоа започнал периодот на Бронзеното време или енеолитот (бронзата е легура на бакар и калај) кој траел околу 3.500 години.

Нешто покасно, почнуваат и првите пловења покрај брегот на крајбрежните острови на Малајскиот Архипелаг, Егејските острови, Средоземното Море итн. Пред околу 3.000 години историографијата како први морепловци ги споменува Египћаните, народите кои живееле покрај реките Тигар и Еуфрат – Месопотамија (меѓуречје или „земја меѓу две реки“), Феникијците, Кинезите, Јапонците, и нешто покасно Грците.

Значаен напредок во олеснување на животот на луѓето било пронаоѓањето на тркалото (првиот дрвен примерок потекнува од 3.500 год.пр.н.е.) кое го изменило земјоделството, а влијалело и врз трговијата, освојувачките походи, но и на организирано мигрирање и ширење на населеноста во подалечните географски простори.

Во тоа време старите племенски заедници се трансформираат во силни општества од кои никнуваат првите моќни држави-царства. Овие држави биле управувани од авторитетни водачи-владетели поистовестени и како богови. Нивната моќ ја проширување преку освојувачки походи на други територии и народи. Освојувањата биле копно ограничени и завршувале во границите на делови од стариот свет (Евроазија и Африка), а многу помалку преку воден пат, само во рамките на нивните крајбрежни острови.

Ограничувањето во ширењето на власта на тогашните царства било надминато

дури во средниот век кога се успоршувале средствата за пловидба и навигација. Првите подалечни патувања преку Атланскиот Океан се случиле од страна на Норманите – Викинзите.

Карта 4.
Патувањата на Викинзите, од VIII до X век

Пет векови покасно, во 15-от век се појавуваат нови техничко-технолошки откритија особено во поморскиот сообраќај, се градат подобри, поцврсти, побрзи и поиздржливи бродови наречени каравели (мали бродови, но цврсти со 2-3 високи јарболи), се открива компасот, се усовршува секстанот и другите средства за навигација и сл. Во тоа време се цртаат нови подобри карти, така што географијата, а особено картографијата доживува вистинска револуција.

Така, за време на Големите географски откритија биле откриени поморските патишта за Индија, откриени поморските патишта до новите континенти Америка (1492 г.) и Австралија. Тоа е период кога започнуваат миграционите движења на доселеници од Европа, односно европска колонизација во новиот свет и населување прво на ново откриени острови во Атланскиот Океан, а потоа на острови во Индискиот и Тихиот Океан (Пацифик), со што географската населеност на Земјата значително се зголемува.

3. Типови населеност

Ширењето на населеноста на луѓето од првите преселувања до денес постојано се менувала и квалитетно се подобрувала. Генерално, населеноста на одреден простор најмногу зависи од природно-географските и врз основа на тоа постојат три типови на населеност, и тоа: екумена – постојано населен простор, анекумена – ненаселен простор и субеккумена – привремено населен простор.

ЕКУМЕНА

Просторот на земјината површина кој постојано е населен со луѓе се именува под поимот екумена. Зборот екумена потекнува од грчкиот збор (oikumenē) и во превод значи „населен свет“ или „населување“.

Долго време се сметало дека старите народи живееле само во просторот околу Средоземното Море, долините на реките Нил, Тигар и Еуфрат. Во средниот век, по воспоставените контакти со народи од Јужна и Источна Азија, сознанието за постоење на Земјата и на други големи народи се зацврстил, а со тоа и географскиот простор на постојаната екумена. Особено брзо експлоатирање на поимот екумената настанува со откривањето и населувањето на континентите од новиот свет (Америка и Австралија).

Сепак, поимот на тогашната екумена била со помала површина и со поретка населеност, бидејќи примарно зависела од природните услови. Денешната екумена просторно-географски е далеку со поголема површина и со поголема концентрација на население. Тоа, секако, дека е резултат на брзата преобразба на општеството, економијата и создадените услови за преобразба на природните препреки.

Гледано географски просторната разместеност на населеноста, односно на екумената не е подеднаква на двете хемисфери и истата е различна во зависност од природно – географските услови. Во разликите во екумената доминантно место имаат природните услови, и тоа: карактеристиките на релјефот, односно ограниченост според географската ширина и надморската височина, потоа разликите во климатските елементи, потоа присуството на водата или хидролошките карактеристики, природните богатства, енергетските извори, почвата, и се разбира потребата за храна од растително и животинско потекло.

Табела 2. Правци на граници на протегање на екумената

Хоризонтална (поларна) граница на населеност		Вертикална (висинска-планинска) граница на населеност	
Северна граница	80 °, 81° и 82° С.Г.Ш. Тајмир – населби Долгани и Ненеци (Русија), Шпицбершки острови (Норвешка)	Највисоки рударски и сточарски населби	Ларипонго на 5.300 м.н.в. (Боливија) Индијанска сточарска населба 5.200 м.н.в. (Перу) Рударска населба 4.980 м.н.в. (Индија) Серо де Паско 4.360 м.н.в. (Перу)
Јужна граница	62 ° 58` Ј.Г.Ш., остров Десепшен, во состав на Јужни Шетландски острови (привремена населеност) 77° 51` Ј.Г.Ш., база на остров на Антарктик (постојано населена)	Највисока градска населба	Ла Паз 3.690 м.н.в. (Боливија) Ласа 3.608 м.н.в. (Тибет-Кина) Кито 2.600 м.н.в. (Еквадор) Мексико Сити 2.280 м.н.в. (Мексико) Адис Абеба 2.245 м.н.в. (Етиопија)

АНЕКУМЕНА

Спротивно од екумената, **анекумена е делот на Земјината површина кој воопшто не е населен**. Во рамките на анекумената се наоѓаат многу бројни и пространи пространства кои се ненаселени. Станува збор за високите планински делови на надморска височина од над 6.000 метри, односно над снежната граница, големите пустински песочни и каменити пространства, непристапните мочуришта, густите и непристапни шумски комплекси на екваторски, тропски и други шуми, снежните простори на поларните предели и сл.

Современата технологија постојано изнаоѓа решенија преку разни индустриски и други откритија да ја намали или ограничи суровоста на анекумената и од ненаселена да ја оспособи во субекумена па дури и во екумена. Денес, современиот свет е сведок како можностите за стопанско искористување на анекуменските простори од неповолни, речиси неосвоени, да ги совладаат и да создадат услови за нејзино искористување и населување. Во ова освојување предначат шумските зони на Амазонија, пустинските области во Сахара, Австралија, Арабија и сл.

Табела 3. Протегање на анекумената

Ненаселени области	Комплекс на површина
Високи планини	Хималаи, Памир, Хиндукуш, Каракорум, Анди итн.
Пустини	Песочни и каменити делови на Сахара, Гоби, Таримска, Туранска, Австралиски пустини, Арабиска пустина, Атакама итн. Голем пустински појас (Африка-Азија) од Сахара-Арабија-Иран-Туран-Тарим-Гоби во должина од 12.000 км
Шумски комплекси	Џунгли (јужна Азија и Индокина), прашуми (екваторска и тропска Африка), селваси (Амазонија-Бразил), тајги (Русија) итн. Голема шумска површина од 10.000.000 км²

	(Европа-Азија: Шведска-Финска-Русија-Сибир).
Мочуришта	Финска, Амазонија, Мисисипи, Сибир, Канадски Арктик
Поларните предели	Антарктик и Арктик

СУБЕКУМЕНА

Субекумената ги опфаќа сите површини на Земјата кои повремено се населуваат од страна на луѓето. Овие површини, главно, се наоѓаат меѓу екумената и анекумената, и во целина зафаќаат големи површини. Денес, благодарение на напредокот на науката и стопанството воопшто, субекуменските простори се намалуваат за сметка на екумената која се зголемува. Имено, современата цивилизација успева да ги освои и прилагоди субекуменските простори за населување од привремен карактер, а особено пределите каде се одвиваат номадските движења (планини, степи, савани, тундрите, полупустини и сл.), пределите каде привремено – сезонски претстојува човекот заради задоволување на своите здравствени, рекреативни и други цели (осамени куќи, викенд населби, рекреативни центри, планинарски, ловни и риболовни домови итн.).

Како најкарактеристични субекуменски простори се планините, тревните области (степи, савани), полупустините, крајбрежните области, осамени острови, субполарните предели (тундри) и сл. Така, планините, особено во топлите периоди од годината, се погодни за населување на сточарите кои ја напасуваат својата стока, подигнуваат привремени населби – бачила, колиби и сл., но и за сезонските туристи (планинари, алпинисти) кои привремено претстојуваат во високите делови на планините (во планинарските домови, засолништа, привремените логоди од шатори и сл.). Типични вакви области се високите делови на Алпите (Швајцарија, Австрија, Франција, Италија), Високите Татри (Словачка), Кавказ (Русија, Грузија, Ерменија), Хималаите (Непал), Андите (Перу, Чиле, Боливија, Аргентина), Стеновите планини – Коордилјерите (САД) и уште многу други високи планини.

Во делот на субекуменски планински простори се и површините на кои се изградени осамени куќи, викенд населби, рекреативни центри - сезонски хотели, монтажни куќи - брвнари, планинарски, ловни и други видови домови за привремен престој на луѓето.

Тревните области на саваните и степите се исто така субекуменски простори кои постојано се населувани од страна на човекот. Овде, доминира сезонското – номадско сточарење и привремениот престој на сточарите во привремени населби (од шатори, колиби и сл.). Типични простори на ваквата субекумена се пространите области на саваните во Африка, степите во Азија (средна Азија и Монголија), полупустини во Африка, Австралија и други.

Друг вид на сезонски престој во саваните и степите е ловот – сафари (Африка и Азија), кога ловните туристи претстојуваат заради спорт и рекреација. Најчесто нивниот лов е во постојано движење и поради потоа се принудени да го менуваат своето привремено живеалиште и да претстојуваат во шатори, ловни домови, кампови, осамени колиби, па дути и во сопствените возила – џипови, кампприколки.

Сточарското население од тундрите (пространа област на ниски треви во субполарните предели на Евроазија и Северна Америка) во текот на годината сезонски мигрира кон шумските предели и обратно. Имено, во летниот период од годината сточарите со своите стада се преместуваат на север од шумата кон тундрата, а во студените и сурови зимски месеци обратно на југ од тундрата кон шумската област. За таа цел сточарите номади подигнуваат сезонски колиби па и мали населби во двете области – тундрата и шумата (тајгата).

Сезонскиот риболов на подалечните - отворени мириња и океани, ги принудува рибарите на одредени сурови крајбрежни брегови или на осамени и ненаселени острови да подигната привремени живеалишта, на и рибарски населба (за ловење, за чување и

преработка на рибата, за одмор, забава и сл.). Интересен е примерот со формирањето на привремената рибарска населба формирана на водената површина во Северното Море, кај Догер Банкот (политки места од морето со подводни гребени), кога за време на ловењето на харингата, се собираат голем број бродови, дури и до 10.000 пловни објекти од разни држави и со разна намена (бродови за ловење риба, за преработка на рибата, за забава, бродови продавници, полициски станици, цркви, пожарникарски бродови итн), со што се формира една полуфункционална населба од сезонски карактер. Сличен собир на бродови има и во реонот на Њуфаундленд (Канада), на местото каде се што се судруваат топлата и студената морска струја, место кое е мошне богато со риби. (Митко Панов, 1984: 33/34)

Сезонското рударење, потрагата по балгородни метали и минерали, нафтените населби и платформи и др., исто така, се повод за привремено населбување на одредени простори односно создавање на субекуменски простор на копното, но и на морските површини.

Како заклучок можеме да констатираме дека субекуменските простори се доста големи и постојано се зголемуваат, па така во блиска иднина, врз основа на реални согледувања (заради стопански активности, туристичко-рекреативни и други цели), тие значително ќе се прошират на водените површини и длабочини. Се повеќе идеата за изградба на вештачки острови и подводни населби станува реалност, а со тоа човекот, сезонски или постојано ќе престојува. Тоа значи, дека, футуризмот за подводни градови, нивно населување и постојан живот ќе стане реалност, со што значително ќе се прошири екумената, покрај на копно, таа ќе биде секојдневие и на вода и под вода, односно „екуменски воден и подводен свет“.

ОДНОСИ МЕЃУ ЕКУМЕНАТА, АНЕКУМЕНАТА И СУБЕКУМЕНАТА

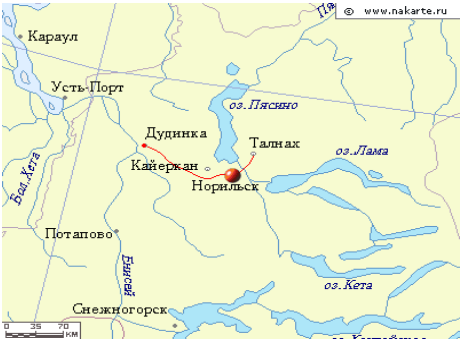

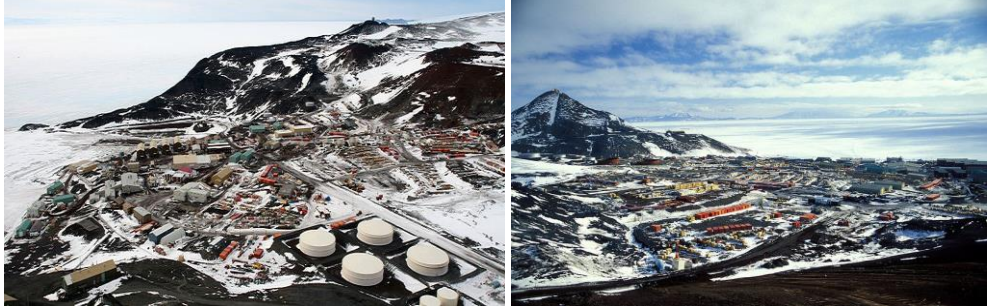
Од претходниот текст за типовите на населеност, екумена, анекумена и субекумена, можеме да заклучиме дека површините кои ги завземаат, заради низа природни услови и антропогени активности не се компактни и меѓу нив не може да се повлече реско одредена граница. Така, трите типови на населеност во голема мера меѓусебно се испреплетуваат, односно на места просторно навлегуваат една во друга.

Во потрага за некаква стопанска и материјална корист, луѓето навлегуваат, ги освојуваат, населуваат и менуваат понеповолните области, со што анекумената се преобразува во субекумена или во екумена. Во текот на минатиот 20-ти век постојат илјадници примери, и тоа од сите континенти, за основање и изградба на населби со привремен и траен карактер, односно примери на проширување на субекумената и на екумената воопшто.

Преглед 2. Краток преглед на студија на случаи за типови населеност

Континети	Типови на населеност преку пример на студија на случај
Австралија	<p>Од анекуменски во екуменски простор.</p> <p>Рударски град Калгурли (<i>Kalgoorlie</i>, Western Australia) основан е на 17. јуни 1893 г. во т.н. “златна грозница”. Со неговото проширување статус на град е променет во 1989 година со ново име <i>Kalgoorlie-Boulder</i>. Се наоѓа на 595 км североисточно од Перт, во Западна Австралија. Градот е лоциран на југозападната периферија во Голема Викторина песочна пустина. До населбата изграден е водовод во должина од 567 км., покасно изградени се пат, железничка пруга, и во 1989 година аеродром. Во 2006 година градот имал 28.422 жители. Денес градот претставува стопански центар со развиена индустрија на благородни метали, има универзитет, повеќе</p>

	<p>хотели, училишта, музеј, библиотека, парк, општина, телевизија, спортски терени, сали, стадион, и туризам кој забрзано се развива. Помали постојани и привремени населби во Австралиските пустини, и во прашумите на северниот дел од Австралија.</p>
  	<p>Слика 23. Географска локација и првичен и денешен изглед на Каргурли</p>
Северна Америка	<p>Од анекуменски во екуменски простор Лас Вегас, основан сред пустината Невада во 1905, статус на град добива во 1911 година. Денес тој е најголем град во државата Невада, САД. Во 2009 година градот има 567.641 жители. Најголем светски центар на коцкарската индустрија, коцкарски туризам. Повеќе повремени и постојани населби во Стеновите планини, мочуриштата во Флорида, Мисисипи, Канадскиот север, Алјаска.</p>
  	<p>Слика 24. Првична локација и денешен изглед на Лас Бегас</p>
Јужна Америка	<p>Од анекуменски во субекуменски и екуменски простор Повеќе повремени и постојани населби во Амазонија, во Патагонија, на Андите, на Огнена Земја и др.</p>
Африка	<p>Од анекуменски во субекуменски и екуменски простор Повеќе постојани и повремени номадски населби во оазите на пустината Сахара, нафтоносни кампови и сл.</p>
Европа	<p>Од анекуменски во субекуменски и екуменски простор Нафтени платформи во Северно Море; населби и системи за наводнивања во Средна Азија, Сибир и сл.</p>

	<p>Норилск (69° с.г.ш.) во Русија е основан 1935 година, прво како кулак – привремена населба, логор за присилна работа на затворениците. Се наоѓа во сурови природни услови помеѓу суполарната тундра, мокуришта и шумскиот предел на тајгата. Лоциран е на граничниот простор меѓу Западносибирската и Средносибирската низина. Статус на град добива во 1953 година. Денес е развиен стопански центар, индустрија, рударство и сл. Во 2007 година имал 209.300 жители. Други нови населби во Тајмирија – Нордвик (основан 1936 г. на 74° с.г.ш.).</p> <p>Слика 25. Географска локација, првичен и денешен изглед на Норилск</p>
Азија	<p>Од анекуменски во себекуменски и екуменски простор Населби на Тибетската висорамнина; пустината Гоби, планината Хималаи, џунглите во Јужна и Југоисточна Азија итн.</p>
Антарктик	<p>Од анекуменски во субекуменски и екуменски простор „Континентот на науката“ е поделен на 8 територии, и на него егзистираат 67 научни станици и бази, од околу 30 држави во светот. Во овие бази во лето живеат околу 4.000, а во зима 1.000 луѓе. Бројот на постојани станици со перманентни жители изнесува 46, и во нив постојано живеат приближно 1.000 жители. Најголема постојана станица е Мк.Мурдо (САД), основана во 1956 година и во неа постојано престојуваат над 250 жители.</p> <p>Слика 26. Географска локација и денешен изглед на Мк.Мурдо</p>

Табела 4. Однос на површините меѓу екумената, анекумената и субекумената
(соодностите се во проценти, %)

Типови населеност	КОНТИНЕНТИ					
	Европа	Азија	С.Америка	Ј.Америка	Африка	Австралија
Екумена	46	27	19	23	19	12
Анекумена	36	54	52	66	64	51
Субекумена	18	19	29	11	17	37
ВКУПНО	100	100	100	100	100	100

World Population

Projected world population until 2100

1990

5.3
billion

2017

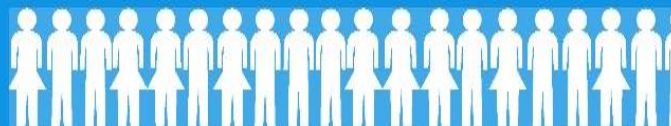
7.6
billion

2030

8.6
billion

2050

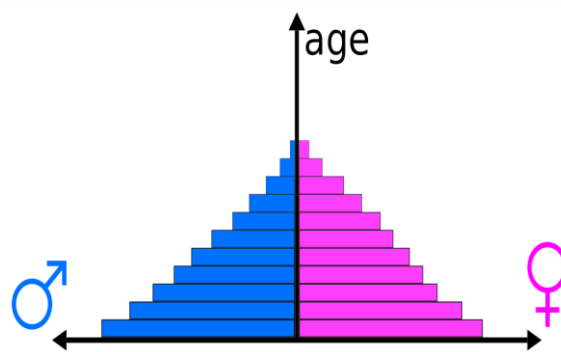
9.8
billion

2100

11.2
billion

Source: United Nations Department of Economic and Social Affairs,
Population Division, *World Population Prospects: The 2017 Revision*
Produced by: United Nations Department of Public Information

ISBN 978-608-244-485-7